

Nemzetállami könyvtárügy alulnézetben

Széljegyzet Balogh András tanulmányához

A szerző nagy ívű és szélesen hömpölygő gondolatfolyamot vetett papírra, *Könyvtárak a globalizáció korában 2.0. Bevezetés a könyvtárügy nemzetközi politikai gazdaságtanába: könyvtári globalizáció alulnézetben* címmel (lásd: Könyv, Könyvtár Könyvtáros, 2011. 11., 12. sz.). Igencsak érdemes megjegyezni ezt a címet, és vissza-visszapillantani rá, hogy emlékeztessen, ez a hatalmas terjedelmű írás lényegében politikai gazdaságtan. A könyvtár ugyanis csak ürügyül szolgál a szerző téziseinek alapos kibontására, amelyekhez vélhetően szükösnek érezte a rendelkezésére álló negyven fleknyi terjedelmet, így azt „bevezetésnek” titulálta.

A „bevezetés” szó használata tankönyvízésre utal, a tankönyvízés pedig egyfajta objektivitásra, ettől azonban e sorok olvastán nem kell tartanunk: valójában egy téma köré csoportosított, magas színvonalon megkomponált intellektuális csapongással van dolgunk.

A téma a gazdaságpolitika, annak világgazdasági és világpolitikai összefüggései és ezeknek a könyvtári vonatkozásai. Időnkint szubjektív koncepcióval, máshol más szerző téziseinek idézésével alátámasztott elméletekkel, helyenként utalásokkal a különféle összeesküvés-elméletekre, a szerző sugalmazott (?) egyetértésével. Persze, attól, hogy ezer összeesküvés-elmélet badarságnak bizonyul, korántsem biztos, hogy nincs egy ezeregyedik. Mindazonáltal gazdaságpolitika, imperializmus és globalizáció-bírálat, terrorizmus, digitalizáció és RFID békésen elfér egymás mellett, de ami miatt figyelmet érdemlő munka, az nem más, mint a szerző nyilvánvaló olvasottsága, absztrakciós készsége, és azok a gondolatébresztő könyvtár-filozófiai felvillanások, amelyek miatt igazából érdemes elolvasni ezt a tanulmányt.

Lássuk kicsit részletesebben. A szerző korrektül definiálja célkitűzését: „*Politikai gazdaságtanról beszélünk tehát, ami azt a hitet (és persze feladatot) jelenti, hogy a pénzügyi mechanizmusok nyomása ellenére, hogyan képesek, képesek-e a nemzetállamok olyan politikára, melyekkel »megvédhetők« a közszolgáltatások. Írásom a gazdaságfilozófia és a gazdaságpolitika határmezsgyéjén a kívánatos és a lehetséges dialektikájának határhelyzeteit kívánja megmutatni, olykor ütköztetni a kulturális elosztás problémakörében.*” Nos, e tekintetben csalódott vagyok. A határhelyzeteket – a szerző szemüvegén keresztül – megmutatja, felvázolja a globalizáció problémakörét. Igen helyesen rámutat arra, hogy nem a válság maga a probléma, hanem a válság maga a tünet. A védelmi képesség fokozását szolgáló receptet azonban hiába kerestem – persze, ha megtaláltam volna, akkor szerzőnk már Brüsszelben adná a tanácsokat, amíg el nem kell utaznia a közgazdasági Nobel-díj átvételére. Ehelyett megállapítja, hogy „*A »fönntartható fejlődést« finanszírozó pénzügyi rendszer fönntarthatatlan!*” Mindjárt be is csatornázza ide a könyvtárat

mint közszolgáltatást: „*»Hiábavaló« lenne tehát az a sok áldozat, amelyet a közszolgáltatói rendszer piaci átalakulásában »megspórol«, illetve saját bevétellel a lakosság reáljövedelmeiből közvetlenül pótol feladatainak ellátásához? Abban az értelemben és helyi hatásaiban mindenképpen, hogy egy fönnttarthatatlan, élősdi globális pénzügyi rendszer hasznát kell ezzel kitermelnie, és nem a kívánatos, hanem a (mesterségesen) leszorított szükségletekhez kell szabnia takaróját és könyvespolcait!*”

A szerző ezt követően – szerintem korrekten – az ország adósságcsapdába kerülésének menetét elemzi, kissé összemosva az eladósodottság kérdését a negatív globalizációs hatásokkal, megjegyezvén, hogy a deficit miatt aztán a közszolgáltatások terén megjelenik a restrikcio, azt a jelenséget pedig, amikor is a fizetésképtelen önkormányzat helyett az állam fizet, sőt (aktualizálva és aktuálisan) állami kezelésbe vesz önkormányzati szolgáltatásokat, nos, ezt államosításnak nevezi.

Ezt követően megállapítja a „válság” mibenlétét is. „*A »válság« kifejezés tehát csak eufemisztikus körülírása annak a destabilizálódó pénzügyi valóságnak, amelyet épp ez a pénzügyi rendszer okoz, s mely valójában, (egyre jobban) fojtogatja, kizsákmányolja a nemzetgazdaságokat, ellehetetlenítvén a társadalom biológiai és kulturális reprodukálódását. Arra a hamis érvelésre alapozva vonja el a nemzetállamok jóvedelmét, hogy az állam és az állampolgárok túlköltekeznek, és morális imperatívuszban utasítja az egyre központosítottabb pénzügyi ellenőrzés struktúráin keresztül, hogy »reformot« kell végrehajtani az államháztartáson, hogy az adósságmechanizmusokon és az adórendszeren keresztül mesterségesen elszívott jóvedelmek minél hatékonyabban áramolhassanak el a globális pénzügyi struktúrákon.*” Valóban így lenne? Az euroszeptikusok mindenképpen bólogatnának ezekre a sorokra. Az okokat sem titkolja előlünk: „*Feltehetjük magunknak a kérdést, vajon milyen globális pénzügyi logika áll a közszolgáltatásban (és a reálszféra minden területén) folytonosan zajló elvonások, leépítések, privatizációs változások mögött? Nem más, mint a kamatmechanizmuson alapuló hitelpénzrendszer fönnttarthatatlansága, amely gyorsuló mértékben vonja el a nemzetállamok erőforrásait, így csak egyre növekvő elvonásokkal (megtakarításokkal) képesek a nemzeti költségvetések kitermelni a kőbevésett hiánycélokat.*”

Az eszközök legfontosabbika mellett aztán megjelenik az információ is mint hatalmi eszköz. Megtudhatjuk, hogy „*Az internetes információs hálózatok, platformok nélkül nem lehetne ilyen »hatékonyágú« pénzügyi áramlásban megvalósított hatalmi kontrollt, üzleti hasznót, intézményesített élősdiséget kiterjeszteni a Földön. A pénzügyi dominancia tehát nem egyszerűen, s nem elsősorban gazdasági dominanciát, de egyszersmind tágabb értelemben informatikai hálózatokon megvalósított »információs, vagyis hatalmi dominanciát« jelent.*”

Számos további eszmefuttatás foglalkozik az információ, a hatalom és a kontroll kérdésével, majd a szerző rámutat, hogy „*s csak elfogadjuk, hogy forráshiányosak az intézmények, a gazdaság, a kultúra, de nem értjük meg a hiány globális tényezőit, természetét, globális pénzügyi erővonalait. A jelenkor kulturális közelítésének, könyvtárügyének legáltalánosabb fenntarthatósági problémái is ebben a pénzügyi paradigmában érthetők meg. Innen lehet csak megérteni, és más szakmai ágazatokkal párhuzamba állítani azokat a »megszorító reformfolyamatokat«, amelyek az állami finanszírozás adósságtörlesztés miatti csökkenése mellett a közszolgáltatások (fönnttartható) finanszírozásában is a (részleges) magántőke bevo-*

nást kényszerítik ki. Ebből a pénzügyi mechanizmusból fakad mindazonáltal az a tévképzet és filozófia is, hogy például az állam, a könyvtárügy »pazarló«, túl nagy az infrastruktúra, összevonások, automatizálások, leépítések szükségesek azért, hogy költséghatékonyabban működhessen a rendszer.”

Akkor itt álljunk meg egy szóra! A szerző a globális áttekintés közben mintha nem tartana említésre érdemesnek néhány körülményt. Egyfelől azt, hogy az államháztartás rendszere kísértetiesen hasonlít a magánháztartások rendszeréhez. Nagyon leegyszerűsítve: az egyik oldal a bevételi oldal, a másik oldal a kiadási oldal. A bevételi oldalon olyanok szerepelnek, mint az adók, bírságok, illetékek, vámok stb. A kiadási oldalon pedig azon feladatok finanszírozása, amelyek ellátását valamilyen okból fontosnak érzi az állam. Ezek általában olyan feladatok, amelyek önköltségesen nem láthatók el. Ilyenek a közgyűjtemények, de ilyen a közoktatás, az egészségügy, a honvédelem, a rendfenntartás, a közvilágítás, hajléktalankok ellátása stb. Amíg a szerző következetesen intézményekről beszél, az állam számára valójában feladatok léteznek. Nem kórház, nem könyvtár, nem laktanya, hanem egészségügyi szolgáltatás, könyvtári szolgáltatás, honvédelem stb. Az állam belső ügye, hogy ezeket milyen módon és mértékben, milyen struktúrában, intézményrendszer működtetésével biztosítja, vagy dönt úgy, hogy nem biztosítja. Az önkormányzatok sem ragadhatók ki az államháztartás rendszeréből: az önkormányzat arra szolgál, hogy a helyi ügyekbe a helyieknek beleszólásuk legyen; és amikor az önkormányzat a fenntartó, nyilvánvaló, hogy a fenntartást nem kizárólag helyi bevételekből oldja meg, hanem állami pénzekből is. Ez a struktúra bizonyos mozgásteret ad a helyi prioritások meghatározásának. Ha nincs pénz, választ, hogy a hajléktalanszállónak ad kevesebbet, vagy a művelődési háznak stb.

Az állam akkor adósodik el, ha a kiadási oldala nagyobb, mint a bevételi oldal. Újabb és nagyobb adókat már nem akar, nem mer kivetni, a megszokott feladatellátás színvonalát pedig nem akarja erőteljesen csökkenteni, hiszen mindkettő politikai népszerűségvesztéssel járhat. A hiányt tehát hitellel foltozza, aminek törlesztése a kiadási oldalt növeli, tehát a „lyuk” tovább növekszik, amit megint csak hitellel próbálnak befoltozni, amíg kezelhetetlenné nem válik a hiány. Csőd esetén pedig nem tudja a feladatellátást finanszírozni, megszűnnek és akadoznak a kifizetések, és minden csöstül zuhan a társadalom nyakába. Úgy vélem, ugyan ez nemzetközi tendencia, azonban a hazai történet (elrontott privatizáció, arcpirító korrupció, egyebek) egy másik alternatívája során talán lehetett volna bizonyos mozgástér, ami már nincs, így ezekből bevételre sem tehetünk szert. Tehát az önhibával is szembe kellene néznünk, még ha az ezer és egy okból nehezen megragadható tényező is, amelyről a társadalom túlnyomó része egyáltalán nem tehet.

Balogh András később alaposan kitér az információs társadalom visszasságaira, magas szinten elmélkedik annak veszélyein, a totális kontroll lehetőségén (gyakorlatán?).

Könyvtárügyünk az óriások döntéseitől függ. „Így érthetjük meg, hogy az IMF, a bázeli Nemzetközi Fizetések Bankja vagy az Európai Központi Bank (néha álvi-ták közepette) hogyan »dönthet« arról, a pénzügyi függés jól kiépített hídfoin és hálózatán keresztül, hogy mi kerüljön egy lokalitás könyvtárainak a polcaira, hányan dolgozhatnak ott, vagyis hogyan finanszírozzon egy helyi közszolgáltatás. A piaci finanszírozású közszolgáltatások számára kulcskérdés lesz a közvetlen

anyagi haszon termelésének a kényszere, hiszen a (re)finanszírozás immár a piacról történik.”

A tanulmány a gyarapítás kérdéskörét is elemzi a pénzügyi és hatalmi összefüggésekben, majd az RFID alkalmazásának hatásairól szóló gondolatmenettel csillogtatja meg szerzőjének intellektusát.

Amikor a 3K szerkesztője felkért arra, hogy szóljak hozzá Balogh András tanulmányához, és botor módon igent mondtam, még nem tudtam, hogy szinte lehetetlen feladatra vállalkozom. A tanulmány ugyanis – mint említettem a bevezetőben – nem a könyvtárügyről, hanem a globalizációról, a globális gazdaságpolitikáról, annak vélt, gyanított, valós mechanizmusairól szól, imitt-amott beleszöve a könyvtári problémákra gyakorolt hatásokat, erőteljes euroszepticismussal, hitet téve a magyar nép teljesítőképesége mellett. *„A magyar gazdaság és a társadalom igenis előállítja azt a munkával fedezett értéket, amelyből a közszolgáltatások is sokkal magasabb szinten lehetnének fenntarthatók.”*

A tanulmány szakmai értéke azokban az oldalakban és bekezdésekben rejlik, amelyek a könyvtári állománygyarapítás, állománygazdálkodás kérdéskörét érintik. Ugyancsak izgalmasakat mond az RFID-vel kapcsolatban. Ismétlem: mégsem könyvtárszakmai tanulmánynak tartom az írást. Nem igazán tudom megítélni, hogy minek készült, jobban hajlok arra, hogy egy kiváló gondolkodású, nagy tudású kolléga erőteljesen diszciplínán kívüli, jobb esetben interdiszciplináris szellemi tobzódása (e szó nemesebb értelmében), de az is átfutott az agyamon, hogy egyfajta kultúrpolitikai tézisrendszert tartok a kezemben, ami esetleg később még „viszszaköszön”. Mindazonáltal komoly bepillantást nyújt a szerző szellemiségébe, egy olyan műhelybe, ahol a különféle tények és folyamatok egységes rendszert alkotnak, és ezeknek lehet, sőt van igazán érdekes és rendhagyó könyvtári vetülete is.

Horváth Sándor Domonkos